

ПРЕДМЕТ ДОГОВОРУ КУПІВЛІ-ПРОДАЖУ

THE SUBJECT OF THE CONTRACT OF SALE

Полуніна О.О.,

аспірант кафедри цивільного права

Національного університету «Одеська юридична академія»

Стаття присвячена дослідженню предмету договору купівлі-продажу в умовах ринкової економіки. Розглядається ряд теоретико-практичних аспектів, що є безумовно дискусійними. А також уточнюється предмет договору купівлі-продажу в сучасних умовах розвитку цивільного права.

Ключові слова: договір, купівля-продаж, продавець, покупець, предмет, зобов'язання.

Статья посвящена исследованию предмета договора купли-продажи в условиях рыночной экономики. Рассматривается ряд теоретико-практических аспектов, которые есть безусловно дискуссионными. А также уточняется предмет договора купли-продажи в современных условиях развития гражданского права.

Ключевые слова: договор, купля-продажа, продавец, покупатель, предмет, обязательства.

Article dedicated Study subject of the agreement of sale in terms market economy. Considered number-theoretic almost aspects, that is certainly controversial. As well specified subject sales contract terms in modern development Civil Rights.

Key words: contracts, purchase and sale, seller, buyer, object, obligation.

Постановка проблеми. Дослідження предмету договору купівлі-продажу є досить актуальним в умовах сучасної ринкової економіки, так як договірна модель купівлі-продажу займає почесне місце в цивільному праві, а низка теоретико-практичних аспектів у цій сфері залишається недостатньо дослідженою та безумовно дискусійною. Ґрунтовне дослідження проблематики предмету договору купівлі-продажу дасть можливість поглибити праворозуміння складних та багатогранних договірних моделей та покращити ефективність цивільного обороту в умовах ринкової економіки. Окремі дослідження щодо розкриття проблематики предмету договору купівлі-продажу здійснювали О.В. Дзера, О.С. Іоффе, В.В. Луць, Н.С. Кузнецова, Р.О. Стефанчук, Р.А. Майданик, Я.М. Шевченко, Г.Ф. Шершеневич та інші науковці.

Мета статті: уточнення предмету договору купівлі-продажу в сучасних умовах розвитку цивільного права.

Виклад основного матеріалу. Предметом договору купівлі-продажу є дії продавця про передачу товару у власність покупця і відповідно дії покупця прийняття цього товару та сплату за нього встановленої ціни [1, с. 297]. У ряді робіт предмет договору купівлі-продажу зводиться до характеристики товару (його найменування та кількості), що підлягає передачі покупцю [2, с. 9]. Такий підхід є спрощеним і необґрунтованим. Наприклад, О.С. Іоффе говорить про матеріальні об'єкти договору купівлі-продажу, під якими розуміється майно, яке продається, та сплачується за нього грошова сума; його юридичних об'єктах – діях сторін щодо передачі майна та сплаті грошей, а також вольових об'єктах – індивідуальній волі продавця і покупця в межах, в яких вона підпорядкована регулюючому їх відносини законодавством [3, с. 211]. На думку М.І. Брагінського,

що впливають з договору купівлі-продажу, мають два роди об'єктів: дії зобов'язаної особи і річ, яка в результаті такої дії повинна бути передана [4, с. 224]. Предмет договору являється істотною умовою договору купівлі-продажу. Якщо сторони не дійдуть згоди щодо цієї умови, то договір вважається неукладеним, незважаючи на погодження усіх можливих інших умов (наприклад, строк, місце, спосіб виконання тощо).

У юридичній літературі ведуться дискусії з приводу змісту предмета договору купівлі-продажу. Так, у багатьох наукових виданнях предмет договору купівлі-продажу визначається як товар, що підлягає передачі покупцеві. Проте, як зазначає О.С. Іоффе, предмет (об'єкт) купівлі-продажу неминуче повинен втілюватися не в одному, а в декількох матеріальних, юридичних і вольових об'єктах. При цьому під матеріальними об'єктами він розумів майно, що продається, та сплачену за нього грошову суму; під юридичними об'єктами – дії сторін з передачі майна та сплати грошей; під вольовими об'єктами – індивідуалізовану волю продавця і покупця в межах, установлених законом [3, с. 211]. О.О. Красавчиков до предмета договору купівлі-продажу відносить речі та цінні папери [5, с. 7]. Зокрема, В.В. Вітрянський вважає, що предметом цього договору є дії продавця щодо передачі товару у власність покупця і відповідно дії покупця стосовно прийняття даного товару [4, с. 22]. На думку М.І. Брагінського, предметом договору купівлі-продажу не може вважатися лише товар, бо такий підхід суперечить вченню про предмет договору (зобов'язання). Крім товару, предмет договору купівлі-продажу охоплює ще дії продавця з приводу передачі товару, а також дії покупця щодо його прийняття та оплати [4, с. 23].

Згідно зі ст. 656 ЦК України предметом договору купівлі-продажу може бути:

– товар, який є в продавця на момент укладення договору або буде створений (придбаний, набутий) продавцем у майбутньому (можливість продажу майбутнього врожаю, ненародженої худоби була відома ще римському праву [5, с. 389–390]);

– майнові права [5, с. 389–390] (наприклад, зафіксовані в цінних паперах), у тому числі й право вимоги, якщо вимога не має особистого характеру (застосовуються положення про відступлення права вимоги, якщо інше не встановлено договором або законом).

Відносно з'ясування змісту поняття «товар» слід згадати Г.Ф. Шершеневича, який під товаром розумів усе те, що здатне стати предметом обміну, тобто все те, що володіє міною цінністю. Якою б не була високою споживча цінність відомого блага, воно не стане товаром, якщо є загальнодоступним. Вода в морі не товар, проте якщо застосовується праця, щоб дістати морську воду тим, хто її потребує (акваріум тощо), – таке природне благо перетворюється на товар. З економічної точки зору, під товаром слід розуміти ті господарські блага, які, маючи мінову цінність, призначені для обороту. Тобто продукт, призначений для особистого споживання або для подальшого виробництва, не може визнаватися товаром [6, с. 7]. Він розмежує поняття «товар» та «річ». Так, не будь-яка річ є товаром; не будь-який товар є річчю. Річ не може стати товаром або внаслідок природних умов (природних благ), або внаслідок юридичних умов (речі поза обігом). З іншого боку, товаром є не лише речі, а й інші предмети нематеріального характеру, і чим у подальшому збільшується обмін, тим більша кількість предметів виступає як товар [6, с. 7–8].

За ЦК України майном як особливим об'єктом вважається річ, сукупність речей, а також майнові права та обов'язки (ст. 190).

Щодо правового регулювання договору купівлі-продажу, то законодавець застосовує поняття «товар» у значенні, яке тотожне поняттю «майно».

Таким чином, предметом договору купівлі-продажу є товар як річ, сукупність речей, а також майнові права (у тому числі право вимоги) та обов'язки.

Єдиним винятком із переліку можливих товарів є гроші (окрім іноземної валюти), що зумовлене природою договору купівлі-продажу.

Як впливає зі змісту ст. 13 Конституції України, не можуть перебувати в приватній власності об'єкти права виключної власності народу України, до яких належать земля (за винятком земельних ділянок певного розміру), її надра, повітряний простір, водні та інші природні ресурси її континентального шельфу та виключної (морської) економічної зони [7]. Відповідно, названі об'єкти не можуть бути предметом договору купівлі-продажу.

Постановою Верховної Ради України «Про право власності на окремі види майна» від 17 червня 1992 р. було затверджено Перелік видів майна, що не може перебувати у власності громадян, громадських об'єднань, міжнародних організацій та юридичних осіб інших держав на території України, та Спеціальний порядок набуття права власності громадяна-

ми на окремі види майна, викладені в додатку № 1 і № 2 Постанови, перелік видів майна, що не може бути взагалі предметом договору купівлі-продажу, та майна, що може бути предметом цього договору, але за умови дотримання спеціального порядку його укладення [8].

Особливим об'єктом права власності є земля. Ці особливості полягають у тому, що об'єктом права власності є не земля взагалі як фізичний об'єкт матеріального світу, а земельна ділянка як правова категорія, з чітко окресленими межами. Згідно зі ст. 79 ЗК України, земельна ділянка – це частина земельної поверхні з установленими межами, певним місцем розташування, з визначеними щодо неї правами. Право власності на земельну ділянку поширюється в її межах на поверхневий (грунтовий) шар, на водні об'єкти, ліси і багаторічні насадження, які на ній розташовуються, а також розповсюджується на простір, що знаходиться над та під поверхнею на висоту і на глибину, необхідні для зведення житлових, виробничих та інших будівель і споруд [9].

Предметом купівлі-продажу можуть бути й валютні цінності, перелік яких міститься в Декреті Кабінету Міністрів України від 19 лютого 1993 р. «Про систему валютного регулювання і валютного контролю» [10]. Також законодавець відносить до предмета купівлі-продажу й право вимоги, зафіксованої у цінних паперах (ст. 195 ЦК України, Закон України «Про цінні папери та фондовий ринок»).

Аналіз новел законодавства, а також точок зору правників щодо включення в предмет договору майнових прав і прав вимоги дає можливість дійти висновку, що це навряд чи зніме проблему, яка завжди була і залишається дискусійною в доктрині [11]. На сьогодні в науковій літературі існує декілька точок зору стосовно цієї проблеми, які умовно можна поділити на негативні і позитивні. Одні правники допускають можливість застосування до продажу майнових прав положень інституту купівлі-продажу, хоча й вказують на різну спрямованість цих відносин [12], інші ж взагалі, виходячи з того, що майнові права не можуть бути об'єктом права власності, вказують на сумнівність такого підходу [13, с. 199], вважаючи його юридично некоректним [14, с. 14]. Ми погоджуємось з думкою В.І. Борисової, що слушні обидві точки зору. Безумовно майнові права не можуть бути об'єктом права власності, бо правом власності є право особи на річ (майно), яке вона здійснює відповідно до закону за своєю волею, незалежно від волі інших осіб. Між тим майнові права розподіляються між правом власності і зобов'язальним правом, що зумовлюється функціями, які виконує цивільне право: статичною (розподільчою) і динамічною. Тому особа може за відплатним або безвідплатним договором передати своє майнове право, включаючи й «право на право», іншій особі, крім випадків, встановлених законом (ч. 4 ст. 12 ЦК) [15, с. 184]. Інша справа, що, як зазначав ще Г.Ф. Шершеневич, купівля-продаж майнових прав втрачає свої відмінні риси, злившись з відступленням прав за зобов'язанням, а з точки зору точного поняття, пов'язаного з відоми-

ми наслідками, стає невизначеним поняттям, що дає мало переваг [16, с. 317]. Тому було б правильнішим вказати, що правила § 1 глави 54 ЦК застосовуються до правочинів відступлення майнових прав на відплатній основі, якщо інше не випливає із змісту або характеру цих прав [17, с. 199].

Майнові права на результати творчої діяльності можуть бути предметом купівлі-продажу у випадках, якщо це не суперечить природі таких прав і не заборонено спеціальними нормативними актами. Так, у ст. 31 Закону України від 11 липня 2001 р. «Про авторське право і суміжні права» зазначається, що «майнові права, що передаються за авторським договором, мають бути в ньому визначені. Майнові права, не зазначені в авторському договорі як відчужувані, вважаються такими, що не передані» [18].

Купівля-продаж немайнових благ неможлива, оскільки вони є способами індивідуалізації особи їх носія або необхідними умовами їх існування. Тому допускається лише передача прав на деякі немайнові блага, наприклад, за договором комерційної концесії, проте не самих благ. Так, можна передати право використання імені в комерційних цілях, але ім'я не змінить свого носія, тобто не буде продане. На можливості відчуження лише прав на немайнові блага наголошував, зокрема, Г.Ф.Шершеневич. Він писав: «Як майнове право, авторське право підлягає відчуженню з боку автора. Перехід авторського права здійснюється за законним спадкуванням, заповітом, договором» [16, с. 257].

Можливість купівлі-продажу зобов'язальних прав пов'язана з рядом обмежень, зумовлених природою цих прав. По-перше, предметом договору не можуть бути майнові права продавця по відношенню до себе. По-друге, більшість договорів цивільного права має двосторонній характер, тобто кожна зі сторін має права та обов'язки. Вони настільки тісно пов'язані між собою, що їх розірвання призведе до знищення змісту договору. Однак предметом купівлі-продажу можуть бути лише майнові права, але не обов'язки (за винятком продажу підприємств). Тому продати майнові права, що ґрунтуються на двосторонньому договорі, можна лише в разі виконання продавцем усіх покладених на нього обов'язків. Наприклад, замовник за договором підряду може продати належне йому право

вимоги передачі результату робіт, якщо він уже сплатив за роботу аванс. В односторонніх договорах (наприклад, договір позички) зазначені обмеження відпадають. По-третє, продаж права вимоги грошового характеру, що випливає з договору про передачу майна, виконання робіт або надання послуг, здійснюється у формі договору про відступлення грошової вимоги, а не купівлі-продажу. Відповідно, предметом продажу можуть бути права вимоги натурального характеру з договорів і права, що випливають із недоговірних зобов'язань. Проте враховуючи, що більшість недоговірних зобов'язань має особистий характер, уступка прав за такими зобов'язаннями або потребує згоди боржника, або взагалі неможлива. Таким чином, сфера застосування договорів купівлі-продажу майнових прав досить вузька. Практично вона пов'язана з біржовими правочинами та відступленням виключних прав [2, с. 11–12].

Договір може бути укладено на купівлю-продаж майбутніх товарів, тобто не лише тих товарів, які в момент купівлі-продажу є в наявності в продавця, а й тих товарів, які будуть створені або набуті в майбутньому. Слід зазначити, що дореволюційне цивільне законодавство не дозволяло продаж майбутніх речей за договором купівлі-продажу, об'єктом могли бути наявні речі, що перебувають у володінні продавця.

Г.Ф. Шершеневич зазначав, що предмет купівлі-продажу повинен відповідати двом вимогам: визначеності та здатності до відчуження [6, с. 131–133].

Висновки. Отже, предмет купівлі-продажу законом визнається істотною умовою для всіх видів договорів. Інші умови відображають правову специфіку конкретного виду договору купівлі-продажу. Таким чином, предметом може бути будь-яке майно (товар), яке визнане об'єктом права власності і не вилучене з товарообороту, майнові права та «майбутні речі». Резюмуючи все вище наведене, у статті було досліджено складну і багатогранну проблематику стосовно предмету договору купівлі-продажу в сучасних умовах розвитку цивільного права. Подальші наукові дослідження та міркування в цій сфері дадуть можливість підвищити ефективність правового регулювання окреслених відносин, удосконалити чинне законодавство та уникнути проблем у правозастосуванні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гражданское право в 2 т. – Том II, полутом 1 : [учебник] / Е.А. Суханов. – М. : Издательство БЕК, 2000. – 855 с.
2. Цивільне право : [підручник]. – Ч. II / за ред. А.П. Сергєєва, Ю.К. Толстого. – М. : Проспект, 1997. – 784 с.
3. Иоффе О.С. Обязательственное право / О.С. Иоффе. – М. : Юрид. Лит., 1975. – 880 с.
4. Витрянский В. В. Договорное право. – Кн. 2 : Договоры о передаче имущества / М.И. Брагинский, В.В. Витрянский. – М. : Статут, 2000. – 785 с.
5. Советское гражданское право : [учебник]. – Т. 2 / под ред. О.А. Красавчикова. – М. : Высш. шк., 1985. – 544 с.
5. Підпригора О.А. Римське право / О.А. Підпригора, Є.О. Харитонов. – К. : Юрінком Інтер, 2003. – 512 с.
6. Шершеневич Г. Ф. Курс торгового права. – Т. II : Товар. Торговые сделки / Г.Ф. Шершеневич. – М. : Статут, 2003. – 544 с.
7. Конституція України: затверджена Законом України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР (із змін., внесеними згідно із Законом України від 1 лютого 2011р. № 2952-VI (2952-17) // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141. – 2011. – № 10. – Ст. 68.
8. Про право власності на окремі види майна: Постанова Верховної Ради України від 17.06.1992 № 2471-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 35. – Ст. 517.
9. Земельний кодекс України: затверджений Законом України від 25.10.2001 № 2768-III // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 3-4. – Ст. 27.
10. Про систему валютного регулювання і валютного контролю: Декрет Кабінету Міністрів України від 19.02.1993 № 15-93 // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 17. – Ст. 184.

11. Гримм Д. Д. К учению об объектах прав / Д. Д. Гримм // Вестн. Права. – 1905. – № 8.
12. Романец Ю. В. Система договоров в гражданском праве России / Ю. В. Романец. – М.: Юристъ, 2001. – 259 с.
13. Белов В.А. Гражданское право : Общая и Особенная части : [учебник] / В.А. Белов. – М. : АО «Центр ЮрИнфоР», 2003. – 960 с.
14. Цивільне право України у 2 кн. / О.В. Дзера, Д.В. Боброва, А.С. Довгерт та ін. – 2-ге вид. – К. : Юрінком Інтер, 2004. – Кн. 2. – 640 с.
15. Цивільне право : [підручник] у 2 т. / В.І. Борисова, Л.М. Баранова, Т.І. Бєгова. – Х. : Право, 2011. – Т. 2. – 522 с.
16. Шершеневич Г.Ф. Учебник русского гражданского права / Г.Ф. Шершеневич. – М. : Фирма «СПАРК», 1995. – 566 с.
17. Белов В.А. Гражданское право: Общая и Особенная части : [учебник] / В.А. Белов. – М. : АО «Центр ЮрИнфоР», 2003. – 960 с.
18. Про авторське право і суміжні права: Закон України від від 23.12.1993 № 3792–XII // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 13. – Ст. 64.